

ПІВ СТОЛІТТЯ НА НИВІ БОЛГАРИСТИКИ: ДО 70-РІЧЧЯ ІНОЗЕМНОГО ЧЛЕНА БАН ПРОФЕСОРА М. Г. СТАНЧЕВА

Віль Бакіров

доктор соціологічних наук, професор, академік Національної Академії наук України, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи 4, 61022, Харків, Україна, bakirov.vil@gmail.com, ORCID 0000-0001-5110-3403

Володимир Саленков

голова Харківського міського товариства болгарської культури імені М. Дринова, почесний доктор Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи 4 61022, Харків, Україна, vsalenzov@gmail.com

Сергій Страшнюк

кандидат історичних наук, доцент, директор Центра болгаристики та балканських досліджень імені Марина Дринова, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи 4, 61022, Харків, Україна, straser57@gmail.com, ORCID 0000-0003-1725-5003

HALF A CENTURY IN THE FIELD OF BULGARIAN STUDIES: ON THE 70th ANNIVERSARY OF THE FOREIGN MEMBER OF THE BAS, PROFESSOR M. G. STANCHEV

Vil Bakirov

doctor of sociological sciences, prof., academician of the National Academy of Sciences of Ukraine, V. N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine, bakirov.vil@gmail.com, ORCID 0000-0001-5110-3403

Vladimir Salenzov

Chairman of the Kharkiv City Society of Bulgarian Culture «Marin Drinov», Doctor Honoris Causa of the V. N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine, vsalenzov@gmail.com

Sergiy Strashnyuk

C. h. Sc., Assoc. prof., Director of the Center of Bulgarian and Balkan Studies “Marin Drinov”, V. N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine, straser57@gmail.com, ORCID 0000-0003-1725-5003

Резюме. Стаття підготовлена до 70-річчя відомого ученого-болгариста з України професора М. Г. Станчева, котрому присвячується цей

том «Дриновського збірника». Автори простежують вплив етнічного походження ювіляра та інтелектуального середовища Харківського державного університету 1970-х рр. на формування наукових інтересів ученого, аналізують його піввіковий творчий доробок у галузі історичної болгаристики. Він особливо суттєвий у вивченні історії болгарської діаспори в Російській імперії, СРСР, сучасних Україні та Молдові, а також біографій її окремих представників, зокрема засновника Харківського університету В. Н. Каразіна та прем'єр-міністра УСРР Християна Раковського, пізніше радянського дипломата, одного із діячів антисталінської опозиції у ВКП(б). Відзначається також науково-організаційний та педагогічний аспекти діяльності професора М. Г. Станчева, що упродовж останніх 11 років очолює кафедру нової та новітньої історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна і, як Іноземний член БАН, веде постійну роботу по зміцненню українсько-болгарського наукового співробітництва.

Ключові слова: Станчев М. Г., ювілей, історична болгаристика, Харківський університет, наукове співробітництво.

Summary. The article was prepared for the 70th anniversary of the famous Bulgarian scientist from Ukraine, Professor M. G. Stanchev, to whom this volume of the "Drynov Collection" is dedicated. The authors trace the influence of the jubilee's ethnic background and the intellectual environment of the Kharkiv State University in the 1970s on the formation of his scientific interests, and analyze half-century of creative work of the scientist in the field of historical Bulgarian studies. It is especially important in the study of the history of the Bulgarian diaspora in the Russian Empire, the USSR, modern Ukraine and Moldova, as well

as the biographies of its individual representatives, in particular the founder of Kharkiv University V. N. Karazin and the Prime Minister of the USSR Khristiyan Rakovsky, later a Soviet diplomat, one from the figures of the anti-Stalin opposition in the CPSU(b). The scientific-organizational and pedagogical aspects of the activity of Professor M. G. Stanchev, who heads the Department of New and Modern History of Kharkiv National University «V. N. Karazin» for the last 11 years and, as a Foreign Member of the National Academy of Sciences, conducts constant work on strengthening of Ukrainian-Bulgarian scientific cooperation.

Key words: Stanchev M. G., anniversary, historical Bulgarian studies, Kharkiv University, scientific cooperation.

23 квітня 2023 року відомому українському історику-болгаристу, завідувачу кафедри нової та новітньої історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Іноземному члену Болгарської академії наук Михайлу Георгійовичу Станчеву виповнилось 70 років. Дата серйозна. Й хоча рано підводити підсумки, але є привід озирнутися назад, оцінивши піввікове життя в науці і не тільки.

Навряд чи творчу біографію ювіляра можна назвати типовою для вчених його покоління. Бессарабський болгарин за етнічним походженням, він народився далеко від «малої вітчизни» – в селі Тахіркуль, що у Південному Казахстані, куди невдовзі після відновлення радянської влади у приєднаній до СРСР частини Молдови (1944) були заслані його батьки. Завдяки хрущовській «відлизі» батько, котрий поховав дружину на берегах Сир-Дар'ї, зумів з трьома дітьми повернутися в рідне село Кірютня, засноване болгарськими переселенцями 1829 р., яке нині відновило свою історичну назву Кортен. Власне, тут і сформувалася національна ідентичність Михайла, не в останню чергу завдяки вчителю-краєзнавцю Савелію Захаровичу Новакову (*Stanchev 2014. Issyak...*). Саме він порадив випускнику Кірютянської середньої школи № 4 поступати на історичний

факультет Харківського університету (тоді державного імені О. М. Горького, зараз – національного імені В. Н. Каразіна).

Вважаємо, Михайло не пожалкував, що дослухався до поради свого шкільного наставника, адже на початок 1970-х рр. Харків перетворився на один із найкрупніших центрів радянської болгаристики, де працювали професори, доктори історичних наук С. І. Сідельников, Г. Й. Чернявський, Г. М. Попов та інші. Під керівництвом професора Г. М. Попова він виконав свою першу наукову роботу про співробітництво ВЛКСМ і ДКСМ, удостоєну 1972 року республіканської премії за найкраще студентське дослідження (*Mikhail 2013, s. 17*). Георгій Миколайович став також науковим керівником його дипломної роботи (1975) і кандидатської дисертації, присвяченій співробітництву молодіжних організацій УРСР та НРБ й захищеній невдовзі після закінчення аспірантури, в 1982 р. Тоді М. Г. Станчев перебував уже в статусі викладача кафедри суспільних наук Харківського авіаційного інституту імені М. Є. Жуковського. Він завжди тепло згадував про роки, проведені в його стінах, де, можливо, й закінчив би свою науково-педагогічну кар'єру, якби не тектонічні соціально-політичні зсуви в СРСР.

Поза всяким сумнівом, горбачовська «перестройка» справила сильний вплив на його світогляд, примусила переосмислити історичне минуле країни, в якій він народився, відкривши нові життєві та наукові горизонти. З останніми допомогло визначитися 10-місячне стажування в Софійському університеті імені Климента Охридського, здійснене у 1988-1989 рр. по лінії Державного комітету науки та освіти СРСР. Тоді він вперше побував на батьківщині своїх предків, яка справила на нього неабияке враження, не дивлячись на побутові негаразди останніх років режиму Т. Живкова. В болгарському суспільстві відчувалось прагнення до змін, у повітрі витав дух свободи; працювалося легко, із задоволенням.

Можливо, несподівано навіть для самого себе, головним результатом того відрядження стала брошура «Радянські болгарі: минуле, сьогодення та майбутнє». Можна лише уявити, яким же було розчарування молодого дослідника, коли її текст не пройшов цензурне сито відділу пропаганди ЦК БКП. Й лише завдяки втручанню академіка Веселина Хаджиніколова її вдалося видати під назвою «Із історії болгарських переселенців в Росію» (*Stanchev 1989. Iz istoriya...*). З того часу історія болгарської діаспори стане однією із центральних тем в його творчості. Проте від продовження

викладацької роботи або мрій про академічну кар'єру несподівано довелося відмовитись.

Повернувшись із Софії до Харкова у доленосний для України час, М. Г. Станчев з головою поринув в політичне життя: відразу входить до Всесоюзного організаційного комітету «Демократична платформа КПРС», у березні 1990 р. обирається депутатом міської ради, а 5 червня 1991 р., напередодні проголошення незалежності України, стає завідуючим відділу міжнародних зв'язків Харківського міськвиконкому, якого раніше не було в структурі мерії. За шість років роботи на цій посаді серед багатьох інших його заслуг відзначимо створення Харківського міського товариства болгарської культури імені М. Дринова й встановлення побратимських відносин Харкова з Варною.

З 1997 р. доцент М. Г. Станчев зосередився на дипломатичній роботі: перший секретар, радник, виконувач обов'язки начальника відділу Південно-Східної Європи МЗС України, Тимчасово Повірений і політичний радник Посольства України в Республіці Болгарія (1998-2001). У 2003 р. він знову повертається в Софію, але уже в новій якості – як директор представництва міжнародної інвестиційної компанії «SigmaBleyzer Investment Group» (*Mikhail 2013, s. 12*). Чи не головною спонукальною причиною змінити професію дипломата на роботу топ-менеджера стала можливість 9-річного перебування в Болгарії, з якою його назавжди пов'язало не лише етнічне походження, а й науковий інтерес.

Віддавши належне історії болгаристики й деяким іншим сюжетам (*Stanchev 1989 M. Drinov...; Georgiev 1990; Chernyavskiy 1991; Vekov 1992; Stanchev 1994*), головною темою творчості М. Г. Станчева стала доля болгар в Російській імперії та Радянському Союзі. Як у цілому, перш за все у місцях їх компактного розселення в Молдові та Україні, так і окремих особистостей, що залишили глибокий слід в історії. Справжнім відкриттям для Михайла Георгійовича стало ім'я Кристю (Християна) Раковського, табуйоване за радянських часів. Видатний діяч болгарської та румунської соціал-демократії, член керівництва Другого Інтернаціоналу, прем'єр-міністр Радянської України у 1919-1923 рр., посол СРСР в Лондоні і Парижі, що перейшов в опозицію до Сталіна й репресований за це, він заволодів пильною увагою Станчева-ученого з кінця 1980-х рр. Результатом цього інтересу стала докторська дисертація «Д-р Кристю Раковський – державник, політик і

дипломат. 1917-1941», захищена в Інституті історії БАН у 2000 р. (*Stanchev 2000*) й через чотири роки надрукована у вигляді монографії в академічному видавництві «Марин Дринов» (*Stanchev 2004. D-r Krastyu Rakovski...*). У доповненому та переробленому вигляді 2014 р. вона буде видана російською мовою в Москві у співавторстві з Г. Й. Чернявським та М. Лобановою-Тортікою (*Chernyavskiy 2014*), а зараз готується до видання її англomовний переклад у голландському видавництві «Brill». У творчому тандемі з колишнім харківським професором Г. Й. Чернявським, котрий ось уже понад чверть століття мешкає в Балтиморі (США), були надруковані також політична біографія Георгія Бакалова (2006), відомого діяча болгарського соціалістичного руху (*Stanchev 2006*), й монографія «Троцький, Болгарія і болгари» (2008) (*Stanchev 2008. Trotskiy...*), які отримали широкий резонанс у науковому світі.

Ще одним пріоритетом наукових пошуків М. Г. Станчева стала постать засновника Імператорського Харківського університету Василя Назаровича Каразіна та його родовід. Інтерес цей був обумовлений, з одного боку, 200-річним ювілеєм Alma Mater, що виповнювався 2005 р. (*Stanchev 2004. Vasil Karazin...; Vasil 2005*), а, з іншого, існуючими в історіографії розбіжностями у питанні про етнічне походження цього видатного російського просвітителя першої половини ХІХ ст. Не викликало сумнівів, що мати його походила із української козацької старшини, а батько – родом із Балкан, ось лише предками по чоловічій лінії одні вважали греків-фанаріотів; інші – волохів або молдован, що переселилися в межі Слобідської України після невдалого Прутського походу Петра І; треті – сербів, котрих охоче приймали в гусарські полки Новосербії та Слов'яносербії для проходження прикордонної служби; четверті наполягали на болгарському походженні В. Н. Каразіна. На підставі виявлених та надрукованих М. Г. Станчевим архівних документів була переконливо доведена здогадка М. Дринова про болгарську ідентичність діда та батька В. Н. Каразіна, що опинилися у ХVІІІ ст. на офіцерській службі в Російській імперії. Крапка у півторавіковій суперечці була, таким чином, поставлена (*Stanchev 2004. "Etnicheskiye...; Stanchev 2005. Novi...; Stanchev 2005. Proishozhdenie...*), але інтерес до генеалогії роду Каразіних у М. Г. Станчева залишився й у наступні роки (*Stanchev 2008. Dnevnikat...; Karazin 2008; Stanchev 2016. Da se znae...; Stanchev 2020; Stanchev 2022; Stanchev 2023.Rid...*).

Високо оцінили вчені й підготовлений ним статистичний збірник «Болгари Російської імперії, СРСР, країнах Балтії та СНД» (*Stanchev 2009. Bolgary...*), де містилася детальна інформація про болгарських переселенців, почерпнута із різних джерел, починаючи з ревізських «сказок» XVIII ст. до матеріалів перепису населення початку XXI ст. Дякуючи цій капітальній праці, дослідники можуть простежити 300-річну динаміку чисельності болгар на сході Європи (чи, точніше, на півночі Євразії) за такими індикаторами, як стать, перебування у шлюбі, професія, релігія, грамотність, володіння рідною мовою тощо. Це був перший том запланованої тритомної енциклопедії. Роботу над другим томом, де представлені понад 1700 коротких біографій відомих бессарабських, таврійських і кримських болгар, що залишили слід на землі й у пам'яті нащадків, удалося завершити вже в Харкові (*Stanchev 2016. Bolgary...*).

Тут у вересні 2012 р., удостоєного на той час почесних відзнак Болгарської академії наук «За заслуги перед БАН» й медалі «Марин Дринов на стрічці» та обраного людиною року в номінації «Наука та освіта» за версією Асоціації болгар України, М. Г. Станчева було обрано професором по кафедрі нової та новітньої історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, а у січні 2013-го він став її завідувачем. На жаль, роботу над третім томом енциклопедії, присвяченому історії болгарських міст і сіл у Молдові та Україні, перервала війна, але десять років, що минули з того часу, були насичені інтенсивною інтелектуальною працею й по інших темах, що вилилось в серію статей, які проливали світло на маловідомі сторінки біографії Х. Раковського (*Solomon 2014; Solomon 2016; Stanchev 2017. Uchast'...; Stanchev 2017. Hrystyuan...; Stanchev 2019. Hrystyuan...; Stanchev 2019. Rakovskiy...*) або історію таврійських і бессарабських болгар (*Stanchev 2012; Stanchev 2013, Stanchev, 2013-2016; Stanchev 2014. Professor...; Stanchev 2019. Pevets...; Stanchev 2023 "Generalskiyat...*).

Коло наукових зацікавлень М. Г. Станчева не обмежується болгарською проблематикою. Відгуком на злочинну агресію путінської Росії проти України у 2014-2015 рр. стала книга «Третя світова. Битва за Україну», підготовлена у співавторстві з авторитетним американським істориком Ю. Фельштинським, що вийшла у Києві та Варшаві (*Felyshytinskiy 2015; Felshytinskiy 2015*) по гарячим слідам подій й відразу стала справжнім бестселером. Про актуальність піднятої проблеми свідчить її нещодавне

перевидання не тільки в столиці України (*Felyshtinskiy 2022*), а і в Нью-Йорку, Лондоні, Барселоні, Вільнюсі, Загребі та Софії (*Felshtinsky 2022; Felshtinski 2022; Felshtinskij 2022. Bitka...; Felshtinskij 2022. Treciasis...; Felshtinski 2023*). Після чого міжнародні рейтинги харківського професора помітно вирости, фіксуючи його численні (понад 350) наукові та науково-популярні праці на десяти мовах у 222 бібліотеках світу (згідно сайту World Cat Identites).

Відзначимо також багаторічну невтомну науково-організаційну діяльність професора М. Г. Станчева. Він стояв біля витоків Центра болгаристики та балканських досліджень імені М. Дринова, що офіційно відкрився в Каразінському університеті у лютому 2006 р. з ініціативи ректора академіка НАН України проф. В. С. Бакірова та Голови БАН академіка І. Юхновського, здійснюючи його наукове керівництво до останнього часу (*Strashnyuk 2008, Strashnyuk 2015: Stanchev 2018*). На базі Дриновського центру з 2007 р. виходить «Дриновський збірник», спочатку як орган Комісії істориків Україна – Болгарія, а з 2017 р. – як щорічник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна та Болгарської академії наук, де Михайло Георгійович довгі роки очолював редакційну раду, а останні п'ять років – редакційну колегію (*Drinovski 2021, 2022*). Доклав він також чимало зусиль до організації Дриновських і Кирило-Мефодіївських читань в стінах ХНУ імені В. Н. Каразіна (*Stanchev 2014. Prodolzhaia...*). Отримавши грант Міністерства закордонних справ Болгарії на обладнання для лінгафонного кабінету, він використав його на створення у 2017 р. Кирило-Мефодіївського центру в структурі університетської бібліотеки, на основі якого відкрилися клуби «Слов'янські виміри» та «Lingua bulgarica»; виступив координатором спільного наукового проекту вчених Інституту історичних досліджень БАН та історичного факультету ХНУ імені В. Н. Каразіна, що підготували фундаментальне видання епістолярної спадщини М. Дринова (*Marin 2023*).

На жаль, неспровокована агресія Росії проти України порушила багато творчих задумів, привела до переведення навчального процесу в усіх навчальних закладах Харкова в онлайн-формат, що потягнуло за собою призупинку діяльності Центру болгаристики та Кирило-Мефодіївського центру на час воєнного стану. З цієї ж причини магістерські курси для харківських студентів-істориків («Актуальні проблеми всесвітньої історії», «Глобальні проблеми сучасності») й бакалаврські для економістів-міжнародників

(«Дипломатична та консульська служба», «Дипломатичний протокол і етикет») доводиться читати дистанційно, а 70-річний ювілей зустрічати в Софії.

Як Іноземний член Болгарської академії наук (з 2013 р.), харківський учений з квітня 2022 р. працює також в Інституті історичних досліджень БАН і, як гість-професор, – в Софійському університеті імені Святого Климента Охридського й Новому болгарському університеті. Вже тут, у Софії, була завершена підготовка до друку бібліографічного покажчика «Харківська школа історичної болгаристики» (*Kharkovska 2023*), лідером якої він є. На її сторінках відображені, зокрема, публікації його аспірантів Я. І. Шкабури, М. Л. Крютченко та Ю. В. Білоусова, котрі на сьогодні вже відбулися як професійні учені-болгаристи. Що означає продовження наукової традиції, яку ще у ХІХ ст. заклали професори І. І. Срезневський, П. А. Лавровський та М. Дринов. Продовжується й рід Станчевих (*Stanchev 2010*): донька Юлія подарувала онука Марка, що народився в Харкові й названий на честь прапрадіда, котрий переселився після російсько-турецької війни 1828-1829 рр. із села Кортен Новогагорського краю в Буджакські степи Бессарабії, а син Дмитро – онуку Жанну, яка з'явилася на світ у Софії.

Завжди по-спортивному підтягнутий й стримано оптимістичний, чуйний і стильний, Михайло Георгійович відомий не лише в наукових колах, але й ширшому загалу громадськості. За останні півтори роки він перетворився на впізнавану в Болгарії медійну постать, чії коментарі та експертний аналіз російсько-української війни й інших проблем міжнародного життя користуються постійною увагою телевізійної аудиторії. Побажаємо ж ювіляру «многія лета» на ниві болгаристики та українсько-болгарського наукового співробітництва, де його присутність помітна й користується заслуженою повагою колег.

ЛІТЕРАТУРА / REFERENCES

Chernyavskiy G. I. 1991. Iz istorii ob'edinennoy oppositsii SSSR (vtoraya pol. 20-h gg.) / G. I. Chernyavskiy, M. G. Stanchev. *Bulgarian Historical Review*. № 2, pp. 3-8.

Чернявский Г. И. 1991. Из истории объединенной оппозиции СССР (вторая пол. 20-х гг.) / Г. И. Чернявский, М. Г. Станчев. *Bulgarian Historical Review*. № 2, pp. 3-8.

Chernyavskiy G. I. 2014. Zhiznennyj put' Hristiana Rakovskogo 1873-1941. Evropeizm i bolshevizm: neokonchennaya duel' / G. I. Chernyavskiy, M. G. Stanchev, M. V. Tortika (Lobanova). Moskva: Tsentrpoligraf, 558 s.
Чернявский Г. И. 2014. Жизненный путь Христиана Раковского 1873-1941. Европеизм и большевизм: неоконченная дуэль / Г. И. Чернявский, М. Г. Станчев, М. В. Тортика (Лобанова). Москва: Центрполиграф, 558 с.

Felshtinski Yu. 2023. Treta svetovna: bitkata za Ukrayna / Yu. Felshtinski, M. Stanchev. Sofia: Izd-vo na Nov balgarski universitet, 410 s.
Фелштински Ю. 2023. Трета световна: битката за Украйна / Ю. Фелштински, М. Станчев. София: Изд-во на Нов български университет, 410 с.

Felyshtinskiy Yu. 2015. Tret'ya mirovaya. Bitva za Ukrainu / Yu. Felyshtinskiy, M. Stanchev. Kiev: Nash format, 465 s.
Фельштинский Ю. 2015. Третья мировая. Битва за Украину / Ю. Фельштинский, М. Станчев. Киев: Наш формат, 465 с.

Felyshtinskiy Yu. 2022. Tret'ya mirovaya: bitva za Ukrainu. 2-e dop. izd. / Yu. Felyshtinskiy, M. Stanchev. – K.: Nash format, 416 s.
Фельштинский Ю. 2022. Третья мировая: битва за Украину. 2-е доп. изд. / Ю. Фельштинский, М. Станчев. – К.: Наш формат, 416 с.

Fe'lshtyns'kyj Yu. 2022. Tretya svitova: bytva za Ukrayinu. 2-e dop. vyd. / Yu. Fel'shtyns`kyj, M. Stanchev. Kyuyiv: Nash format, 264 s.
Фельштинський Ю. 2022. Третя світова: битва за Україну. 2-е доп. вид. / Ю. Фельштинський, М. Станчев. Київ: Наш формат, 264 с.

Felshtinsky J. 2015. Trzecia wojna swjatowa? Bitwa o Ukraine / J. Felshtinsky, M. Stanchev. Poznan: Rebis, 431 s.

Felshtinsky Y. 2022. Blowing up Ukraine: The Return of Russian Terror and the Threat of World War III / Y. Felshtinsky, M. Stanchev. London-New York: Gibson Square Books Ltd., 304 p.

Felshtinski Y. 2022. Ucraina: la primera batalla de la Tercera Guerra Mundial / Y. Felshtinski, M. Stancev. Barselona: Ediciones Deusto, 448 p.

Felstinskij J. 2022. Bitka za Ukrajinu. Treci svjetski rat? / J. Felstinski, M. Stanchev. Zagreb, Stilus, 304 c.

Felštinskij, J. 2022. Trečiasis pasaulinis. Mūšis dėl Ukrainos / J. Felštinskij, M. Stančev. Vilnius: Briedis, 320 p.

Georgiev L. 1990. Shpionin li e Dragomir Kirkov ili geroy? / L. Georgiev, M. Stanchev. *Savremenен pokazatel*. № 36, s. 38-39.

Георгиев Л. 1990. Шпионин ли е Драгомир Кирков или герой? / Л. Георгиев, М. Станчев. *Съвременен показател*. № 36, с. 38-39.

Drinovski sbornik. 2021. T. XIV. Sofia – Harkov: Izd-vo na BAN «Prof. Marin Drinov», 274 s.; 2022. T. XV. Cofia – Harkov, 2022, 345 s. (Tsi ostanni dva toma viyshli iz druku v Sofiyi).
Дриновски сборник. 2021. Т. XIV. София – Харков: Изд-во на БАН «Проф. Марин Дринов», 274 с.; 2022. Т. XV. София – Харков, 2022, 345 с. (Ці останні два тома вийшли із друку в Софії).

Karazin N. N. 2008. Dunav v plamatsi : (Dnevnik na korespondenta) : reportazhi (1877-1878 g.) / Nikolay N. Karazin; sast. Mihail Stanchev; Lilyana Vladeva, Lazar Georgiev. Sofia; Darzh. agentsia “Arhivi”, 250 s. (Arhivite govoryat; 49).

Каразин Н. Н. 2008. Дунав в пламъци : (Дневник на кореспондента) : репортажи (1877-1878 г.) / Николай Н. Каразин; съст. Михаил Станчев; Лиляна Владева, Лазар Георгиев. София; Държ. агенция “Архиви”, 250 с. (Архивите говорят; 49).

Kharkovska shkola po istoricheska balgaristika (kam 175-godishninata na edna nauchna traditsia): Bibliografski ukazatel. 2023. / Sast. O. Zhuravlyova, N. Kazanski, S. Naydenova, M. Stanchev, S. Strashnyuk. – Sofia-Harkov: Izd-vo na BAN “Prof. Marin Drinov”, 195 s.
Харковска школа по историческа българистика (към 175-годишнината на една научна традиция): Библиографски указател. 2023. / Съст. О. Журавльова, Н. Казански, С. Найденова, М. Станчев, С. Страшнюк. – София-Харков: Изд-во на БАН “Проф. Марин Дринов”, 195 с.

Marin Drinov. 2023. Pisma, telegrami, dokladni zapiski. 1859-1905. / Sast. D. Hristov, L. Solenkova, M. Levkova-Muchinova, P. Bozhilov, V. Ivashtenko, S.

Posohov. Sofia: Izd-vo na BAN "Prof. Marin Drinov", 927 s.
Марин Дринов. 2023. Писма, телеграми, докладни записки. 1859-1905. / Съст. Д. Христов, Л. Соленкова, М. Левкова-Мучинова, П. Божилов, В. Иващенко, С. Посохов. София: Изд-во на БАН "Проф. Марин Дринов", 927 с.

Mikhail Georgievich Stanchev – professor Harykovskogo natsionalynogo universiteta imeni V. N. Karazina (k 60-letiyu so dnya rozhdenia): bibliogr. ukaz. 2013 / sost.: S. Yu. Strashnyuk, G. I. Chernyavskiy; bibliograf. red. O. S. Zhuravleva. Harykov: HNU imeni V. N. Karazina, 56 s.
Михаил Георгиевич Станчев – професор Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина (к 60-летию со дня рождения): библиогр. указ. 2013 / сост.: С. Ю. Страшнюк, Г. И. Чернявский; библиограф. ред. О. С. Журавлева. Харьков: ХНУ имени В. Н. Каразина, 56 с.

Solomon F. 2014. Intimintate si militantism socialist in prag de razboi. Scriorile Alexandrinei Alexsandrescu (Codreanu) carte Cristian Racovski (martie-august 1916) / F. Solomon, M. Stanchev. *Archiva Moldaviæ*, V (2013). Jasi, pp. 387-422

Solomon F. 2016. O căsătorie prin corespondență. Scrisorile Annei Kiselkova către Cristian Racovski (1911-1912) / Lettres d'Anna Kisselkova à Christian Rakovski (1911-1912) / F. Solomon, M. Stancev, A. Timonin, A. Rudi/ *Archiva Moldaviæ*, VIII. Jasi, pp. 287-319.

Stanchev M. 1989. Iz istoriya na balgarskite preselnitsi v Rusia. Sofia. 41 s.
Станчев М. Г. 1989. Из история на българските преселници в Русия. София. 41 с.

Stanchev M. 1989. M. Drinov i istoricheskata balgaristika v Rusia v kraia na 19 – nachaloto na 20 vek. *Materiali ot balgaro-savetska nauchna konferentsia, posvetena na 110-godishninata ot sazdavaneto na Narodnata biblioteka i 150-godishninata ot razhdaneto na M. Drinov*. Sofia, s. 86-89.
Станчев М. Г. 1989. М. Дринов и историческата българистика в Русия в края на 19 – началото на 20 век. *Материали от българо-съветска научна конференция, посветена на 110-годишнината от създаването на Народната библиотека и 150-годишнината от раждането на М. Дринов*. София, с. 86-89.

Stanchev M. G. 1994. *M. G. Popruzhenko – stranitsy zhizni i tvorchestva // Bolgarskiy ezhegodnik. T. 1. Harykov, s. 122-135.*
Станчев М. Г. 1994. М. Г. Попруженко – страници жизни и творчества // Болгарский ежегодник. Т. 1. Харьков, с. 122-135.

Stanchev M. G. 2000. D-r Krastyu Rakovski – darzhavnik, politik i diplomat. 1917-1941 g.: dis. ... d-ra na is.. nauk. Sofia, 41 s.
Станчев М. Г. 2000. Д-р Кръстю Раковски – държавник, политик и дипломат. 1917-1941 г.: дис. ... д-ра на ис.. наук. София, 41 с.

Stanchev M. G. 2004. Vasil Karazin i osnovavaneto na Harkovskia universitet : (200 godini ot sazdavaneto mu). *Istoricheski pregled.* № 3-4, s. 184-198.
Станчев М. Г. 2004. Васил Каразин и основаването на Харковския университет : (200 години от създаването му). *Исторически преглед.* № 3-4, с. 184-198.

Stanchev M. 2004. D-r Krastyu Rakovski – darzhavnik, politik i diplomat. – Sofia: Akad izd-vo “Marin Drinov”, 314 s.
Станчев М. 2004. Д-р Кръстю Раковски – държавник, политик и дипломат. – София: Акад изд-во “Марин Дринов”, 314 с.

Stanchev M. G. 2004. “Etnicheskie obrazy” V. N. Karazina v istorii i istoriografii. *Visnyk Harkivs'kogo natsional'nogo universitetu imeni V. N. Karazina.* № 633. Seriya: Istoriya. Vyp. 36, s. 29-43.
Станчев М. Г. 2004. «Етнические образы» В. Н. Каразина в истории и историографии. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.* № 633. Серія: Історія. Вип. 36, с. 29-43.

Stanchev M. G. 2005. Novi dokumental`ni svidchennya pro poxodzhennya Vasy`lya Karazina. *Shid – Zaxid: istoryko-kul`turologichnyj zbirnyk / za red. V. V. Kravchenka.* Хarkiv-Кyyiv. Vyp. 7: Universytety ta naciyi v Rosijs`kij imperiyi, s. 274-278.

Станчев М. Г. 2005. Нові документальні свідчення про походження Василя Каразіна. *Схід – Захід: історико-культурологічний збірник / за ред. В. В. Кравченка.* Харків-Київ. Вип. 7: Університети та нації в Російській імперії, с. 274-278.

Stanchev M. G. 2005. Proishozhdenie V. N. Karazina: problemy istoriografii i istochnikovedeniya. *Bulgarian Historical Review.* № 3-4, s. 203-215.
Станчев М. Г. 2005. Происхождение В. Н. Каразина: проблемы

историографии и источниковедения. *Bulgarian Historical Review*. № 3-4, с. 203-215.

Stanchev M. G. 2006. Georgiy Bakalov: politicheskaya biografiya (s kulyturologicheskim komponentom) / M. G. Stanchev, G. I. Chernyavskiy. Sofia: Akad. izd-vo "Marin Drinov", 420 s.
Станчев М. Г. 2006. Георгий Бакалов: политическая биография (с кутьурологическим компонентом) / М. Г. Станчев, Г. И. Чернявский. София: Акад. изд-во "Марин Дринов", 420 с.

Stanchev M. G. 2008. Trotskiy, Bolgaria i bolgary / M. G. Stanchev, G. I. Chernyavskiy. Sofia: Akad. izd-vo "Marin Drinov", 356 s.
Станчев М. Г. 2008. Троцкий, Болгария и болгары / М. Г. Станчев, Г. И. Чернявский. София: Акад. изд-во "Марин Дринов", 356 с.

Stanchev M. 2008. Dnevnikat na N. N. Karazin "Dunav v plamatsi"/ M. Stanchev, L. Georgiev, L. Vladeva. *130 godini ot rusko-turskata osvoboditelna voyna (1877-1878 g.) i vazstanovyavaneto na balgarskata darzhavnost. Ot empirichno istorikohronologichno kam teoretichsko osmislyavane: Yubil. Mezhdunar. nauch. konf., 19-20 fevr. 2008 g.* / red. I. Stoyanov, Hr. Glushkov, P. St. Petkov i dr. Sofia, s. 68-76.
Станчев М. 2008. Дневникът на Н. Н. Каразин "Дунав в пламъци"/ М. Станчев, Л. Георгиев, Л. Владева. *130 години от руско-турската освободителна война (1877-1878 г.) и възстановяването на българската държава. От емпирично историкохронологично към теоретическо осмисляване: Юбил. Международ. науч. конф., 19-20 февр. 2008 г.* / ред. И. Стоянов, Хр. Глушков, П. Ст. Петков и др. София, с. 68-76.

Stanchev M. 2009. Bolgary v Rossiyskoy imperii, SSSR, stranah Baltii i SNG. Tom 1 (1711-2006): stat. sb. Sofia: Akad. Izd-vo "Marin Drinov", 618 s.
Станчев М. 2009. Болгары в Российской империи, СССР, странах Балтии и СНГ. Том 1 (1711-2006): стат. сб. София: Акад. Изд-во "Марин Дринов", 618 с.

Stanchev M. 2010. Rod Stanchevyh (s. Korten, Respublika Moldova). Sofia: [B. i.], 184 s.
Станчев М. 2010. Род Станчевых (с. Кортен, Республика Молдова). София: [Б. и.], 184 с.

Stanchev M. 2012. Bolgarskoe naselenie Priazovyya za poslednie 150 let (statisticheskii obzor). *IV Priazovskiy bolgaristichnyi seminar. Materiali mizhnarodnoyi nauchovoyi konferentsiyi*. Melitopol' – Veliko Tırnovo, s. 133-159.

Станчев М. 2012. Болгарское население Приазовья за последние 150 лет (статистический обзор). *IV Приазовський болгаристичний семінар. Матеріали міжнародної наукової конференції*. Мелітополь – Велико Тирново, с. 133-159.

Stanchev M. G. 2013. Seryj kardinal (O rodonachalynike atomnoy i vodorodnoy bomb v SSSR N. A. Dmitriev). *Bulgaria: metropoia i diaspora: Sb. po sluchay 65-godishninata na d-r ist. nauk Nikolay Chervenkov*. Veliko Tarnovo, s. 339-347.

Станчев М. Г. 2013. Серый кардинал (О родоначальнике атомной и водородной бомб в СССР Н. А. Дмитриеве). *България: метропоия и диаспора: Сб. по случай 65-годишнината на д-р ист. наук Николай Червенков*. Велико Търново, с. 339-347.

Stanchev M. G. 2013-2016. “Delo trinadtsati” (O tak nazyvaemoy “bolgarskoy kontrrevolyutsionnoy natsionalisticheskoy organizatsii v Ukraine” 1937-1938 rr.). *Drinovskiy zbirnik / Drinovski sbornik*. Harkiv-Sofiya: Vid-vo «Prof. Marin Drinov». T. VI, s. 368-412; T. VII, s. 357-392; T. VIII, s. 383-403; T. IX, s. 413-434.

Станчев М. Г. 2013-2016. “Дело тринадцати” (О так называемой “болгарской контрреволюционной националистической организации в Украине” 1937-1938 гг.). *Дриновський збірник / Дриновски сборник*. Харків-Софія: Вид-во «Проф. Марин Дринов». Т. VI, с. 368-412; Т. VII, с. 357-392; Т. VIII, с. 383-403; Т. IX, с. 413-434.

Stanchev M. G. 2014. Professor Marin Drinov v vospominaniyah potomkov. *Harkivskiy istoriografichnyi zbirnik*. Harkiv. Vyp. 13, s. 317-320.

Станчев М. Г. 2014. Профессор Марин Дринов в воспоминаниях потомков. *Харківський історіографічний збірник*. Харків. Вип. 13, с. 317-320.

Stanchev M. 2014. Issyak stepnoy rodnik...: Pamyati Savelia Zaharovicha Novakova (1935-2013). *Drinovskiy zbirnik / Drinovski sbornik*. T. VII. Harkiv-Sofiya: Vidvo BAN “Prof. Marin Drinov», s. 432-434.

Станчев М. 2014. Иссяк степной родник...: Памяти Савелия Захаровича

Новакова (1935-2013). *Дриновський збірник / Дриновски сборник*. Т. VII. Харків-Софія: Видво БАН «Проф. Марин Дринов», с. 432-434.

Stanchev M. G. 2014. *Prodolzhataya nauchnuyu traditsiyu: harykovskaya bolgaristika mezhdru Drinovskimi chteniyami (1998-2013)* / M. G. Stanchev, S. Yu. Strashnyuk. *Drinovskiy zbirnik / Drinovski sbornik*. Т. VII. Harkiv-Sofiya: Vyd-vo BAN "Prof. Marin Drinov", s. 26-43.
Станчев М. Г. 2014. Продолжая научную традицию: харьковская болгаристика между Дриновскими чтениями (1998-2013) / М. Г. Станчев, С. Ю. Страшнюк. *Дриновський збірник / Дриновски сборник*. Т. VII. Харків-Софія: Вид-во БАН «Проф. Марин Дринов», с. 26-43.

Stanchev M. 2016. *Bolgary v Rossiyskoy imperii, SSSR, stranah Baltii i SNG*. Tom 2: Biograficheskaya entsiklopedia. Harykov: Kontrast, 592 s.
Станчев М. 2016. Болгары в Российской империи, СССР, странах Балтии и СНГ. Том 2: Биографическая энциклопедия. Харьков: Контраст, 592 с.

Stanchev M. G. 2016. *Da se znae – Karazini sa balgari. Rodolyubets: almanah*. Br. VIII, s. 166-170.
Станчев М. Г. 2016. Да се знае – Каразини са българи. Родолубец: алманах. Бр. VIII, с. 166-170.

Stanchev M. G. 2017. *Uchast` Hrystyiana Rakovs`kogo v ukrayins`ko-rosijs`kyh peregovorax 1918 r. Ukrayina dyplomatychna. Naukovyj shchorichnyk*. Kyiv, s. 694-706.
Станчев М. Г. 2017. Участь Християна Раковського в українсько-російських переговорах 1918 р. *Україна дипломатична. Науковий щорічник*. Київ, с. 694-706.

Stanchev M. G. 2017. *Hrystyuan Rakovs`kij yak ochil`nyk Narkomatu zakordonnyh sprav UCRР. Zovnishni spravy*. № 12. Kyiv, s. 1-7.
Станчев М. Г. 2017. Християн Раковський як очільник Наркомату закордонних справ УСРР. *Зовнішні справи*. № 12. Київ, с. 1-7.

Stanchev M. 2018. *Tsentar po balgaristika i balkanski izsledvania «Marin Drinov» v Harkovskia natsionalen universitet «V. N. Karazin» (Ukrayna)* / Stanchev M., Strashnyuk S. *Balgaristika*. Br. 35, s. 90-96.
Станчев М. 2018. Центр по българистика и балкански изследвания «Марин Дринов» в Харковския национален университет «В. Н. Каразин» (Україна) / Станчев М., Страшнюк С. *Българистика*. Бр. 35, с. 90-96.

Дринов» в Харковския национален университет «В. Н. Каразин» (Украйна) / Станчев М., Страшнюк С. *Българистика*. Бр. 35, с. 90-96.

Stanchev M. G. 2019. Hrystyuan Rakovs`kuj yak dyplomat (1918-1927). *Ukrayina i Bolgariya v istoriyi Yevropy*. Kyuiv, s. 355-375.
Станчев М. Г. 2019. Християн Раковський як дипломат (1918-1927). *Україна і Болгарія в історії Європи*. Київ, с. 355-375.

Stanchev M. H. 2019. Rakovskiy. Pervyye shagi v Parizhe: (iz diplomaticheskogo dnevnika sovetskogo polpreda, oktyabr' – noyabr' 1925 g.) / M. Stanchev, Ya. Shkabura. *Bulgarian Historical Review*. № 1-2, pp. 198-245.

Станчев М. Х. 2019. Раковский. Первые шаги в Париже: (из дипломатического дневника советского полпреда, октябрь – ноябрь 1925 г.) / М. Станчев, Я. Шкабура. *Bulgarian Historical Review*. № 1-2, pp. 198-245.

Stanchev M. G. 2019. Pevets, rezhisser i akter (O Vekove Nikolaye Dmitroviche). *Budzhak: ot proshlogo k nastoyashchemu (Sb. statey k 80-letiyu I. F. Greka)*. Kishinev: Lexon Prim, s. 195-203.
Станчев М. Г. 2019. Певец, режиссер и актер (О Векове Николае Дмитровиче). *Буджак: от прошлого к настоящему (Сб. статей к 80-летию И. Ф. Грека)*. Кишинев: Lexon Prim, с. 195-203.

Stanchev M. G. 2020. Rod Karazinyh. Firul viu, ce leage timpuri: Culegere de articole = Vremen svyazuyushtaya nity. Sbornik statey = The thread that connects times: The collection of articles: Ad honorem Victor Tviskun. Chishinau, Cartdidact, pp. 734-765.
Станчев М. Г. 2020. Род Каразиных. *Firul viu, ce leage timpuri: Culegere de articole = Времен связующая нить. Сборник статей = The thread that connects times: The collection of articles: Ad honorem Victor Tviskun*. Chishinau, Cartdidact, pp. 734-765.

Stanchev M. 2022. Novi arhivni materiali za Nazar Karazin / M. Stanchev, O. Vovk/ *Spisanie na BAN*. № 3, с. 9-12.
Станчев М. 2022. Нови архивни материали за Назар Каразин / М. Станчев, О. Вовк. *Списание на БАН*. № 3, с. 9-12.

Stanchev M. 2023. «Generalskiyat korpus» na besarabskite balgari v Bulgaria (1878-1944). *Yubileen sbornik na 70-godishninata na prof. din Lizbet Lyubanova*: Sofia, s. 538-566.

Станчев М. 2023. «Генералският корпус» на бесарабските българи в България (1878-1944). *Юбилеен сборник на 70-годишнината на проф. дин Лизбет Любенова*: София, с. 538-566.

Stanchev M. 2023 Rid Karaziny`h: nove prochyannya (Do 250-richchya vid dnya narodzhennya V. N. Karazina) // *Visnyk Harkivs`kogo nacional`nogo universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya «Istoriya». Vyp. 64, s. 49-86.*
Станчев М. 2023 Рід Каразіних: нове прочитання (До 250-річчя від дня народження В. Н. Каразіна) // *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія». Вип. 64, с. 49-86.*

Strashnyuk S. 2008. Tsentar po balgaristika i balkanski izsledvania “Marin Drinov” – rezultati ot deynostta / S. Strashnyuk, M. Stanchev. *Spisanie na BAN. № 6, s. 85-89.*
Страшнюк С. 2008. Център по българистика и балкански изследвания “Марин Дринов” – резултати от дейността / С. Страшнюк, М. Станчев. *Стисание на БАН. № 6, с. 85-89.*

Strashnyuk S. 2015. Centr bolgarystyky ta balkans`kyh doslidzhen` imeni Maryna Drynova /Strashnyuk S., Stanchev M. *Slovyans`kyj svit. T. 14. Kyuyiv, s. 227-234.*

Страшнюк С. 2015. Центр болгаристики та балканських досліджень імені Марина Дринова /Страшнюк С., Станчев М. Слов`янський світ. Т. 14. Київ, с. 227-234.

Vasil Karazin: zhivot i deynost 2005. / Sast. M. Stanchev, A. Zapryanova, L. Georgiev, P. Cholov i dr. Sofia: Akad. izd-vo “Marin Drinov”, 376 s.

Васил Каразин: живот и дейност 2005. / Съст. М. Станчев, А. Запрянова, Л. Георгиев, П. Чолов и др. София: Акад. изд-во “Марин Дринов”, 376 с.

Vekov A. 1992. Neopublikovani pisma na E. Volkov do prof. I. Shishmanov / A. Vekov, M. Stanchev // *Izvestia na darzhavnite arhivi. Sofia. T. 63, s. 206-229.*
Веков А. 1992. Неопубликовани писма на Е. Волков до проф. И. Шишманов / А. Веков, М. Станчев. *Известия на държавни архиви. Т. 63, с. 206-229.*

